

Yeni Kapitalizm ve Meslek Olgusunun Değişen Anlamları Üzerine

Süleyman İLHAN*

Özet: Meslek hem birey, hem de toplum açısından yaşamsal fonksiyonlara sahiptir. Toplumun işleyişinde, bireyin toplumsal konumunun tayininde ve topluma katılımında belirleyici bir rolü vardır. Geleneksel anlamıyla stabil bir yapı olan meslek, günümüzde radikal bir dönüşüm sürecine girmiş bulunmaktadır. Yeni kapitalizmin, çalışma dünyasını bütünüyle esneklik, değişkenlik, geçicilik/uçuculuk üzerine kurması meslekleri ölümcül bir deformasyona maruz bırakmaktadır. Mevcut emek piyasası bireyin, işini bir meslek olarak benimsemesini ve ona bağlanmasını riskli kılmaktadır. Böylece bireyin meslekle olan bağları zayıflamakta, meslekle kimliklenmesi zorlaşmaktadır. Çalışma hayatında insan emeğinin yerini makinelerin alması ise, mesleklerin icra üslubunu tamamen değiştirmekte, meslek mensubunu ürettiği üründen/hizmetten koparak yabancılaştırmaktadır. Teknolojinin, kişinin birden fazla işi aynı anda yapmasını mümkün kılmasıyla da tek işte sabitlenme mecburiyeti ortadan kalkmaktadır. Bu da meslek sınırlarının muğlaklaşmasına, mesleki bilincin zayıflamasına ve mesleğin, giderek geçici iş/uğraş konumuna indirgenmesine sebebiyet vermektedir.

Anahtar kelimeler: Yeni kapitalizm, meslek, mesleksel değişim, esnekleşme

On the New Capitalism and the Changing Meanings of the Occupation Phenomenon

Abstract: Occupation/profession has vital functions in terms of both individual and society. It has a determining role in operation of society, establishing individual's social status and joining the society. Traditionally, being a stable structure, occupation has been in a radical transformation process today. Occupation now faces a mortal deformation due to the fact that new capitalism made the work life totally flexibility, variability and temporality/volatility. Current labour market risks individual's adopting his/her job as a occupation and being occupied with it. As a result, individual's occupational ties get thinner, and identification process becomes impossible. That substituting machines rather than human's labour in work life, changes the performance manner of occupations completely, thereby alienating by keeping him/her away from products/services. Today it is not necessary for an individual to reserve himself to one job, thanks to the technology making synchronous jobs possible. Therefore, this makes occupation's limits obscure, occupational consciousness weaker, and day by day the occupation becomes a temporary struggle.

Keywords: New Capitalism, occupation, occupational change, flexibilization

* Yrd.Doç.Dr., Fırat Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

GİRİŞ

Toplumsal yapının kurucu ögesi olan “meslek”, toplumun işleyişinde hayati rol oynar. Toplumun yapılaşmasında, örgütlenmesinde, işbölümünün oluşmasında ve biçimlenmesinde belirleyici etkiye sahip olması, toplumsal uzlaşmaya ve istikrara olan katkıları mesleği toplumsal açıdan önemli kılar. Sosyo-kültürel/ekonomik boyutları ve fonksiyonları açısından meslek, toplumsal etkileşimin temel bir belirleyeni olarak öne çıkar ve maddi kazanç sunumlu işlerden/uğraşlardan tümüyle farklılaşır.

Meslek, geleneksel implikasyonlarıyla, uzun vadeliği imler ve genelde ömür boyu bir proje olarak benimsenir. Bu nedenle genel olarak yaşam tarzının önemli bir tayin edicisidir. Bireysel yaşamı sadece ekonomik yönden değil, diğer yönlerden de derinlikli olarak etkiler. Gerçekte, ekonomik sunumlarının yanı sıra; statü kaynağı olması, bireyin bedensel ve zihinsel gelişimini etkilemesi, anlam üretiminin temel bir mekanizması olması, hayata bakış açısını, tutum ve davranışlarını biçimlendirmesi, topluma katılımını ve ona entegre olmasını sağlayıcı işlev görmesi vs. mesleğin merkezi niteliğine göndermede bulunur. Bu bakımdan meslek, bireysel yaşamların da, etrafında örgütlediği ağırlık merkezi konumundadır.

Örgütsel yapısı, daha çok, ücretli çalışma ekseninde biçimlenmiş günümüz toplumlarında, bireyin bir “konum” ve “kimlik” le varolabilmesi bir meslek/iş edinmesine endekslenmiş durumdadır. Birey bu toplumlarda sosyalizasyon sürecinin ilk aşamalarından itibaren meslek edinmeye, özellikle de fonksiyonel bir meslek edinmeye güdülendirilmektedir. Kurumsal yapı bu doğrultuda düzenlenerek de meslek edinmenin nesnel koşulları oluşturulmaktadır. Formel eğitimin özellikle profesyonel meslekleri kazandırma işlevi doğrultusunda yapılandırılmış olması bu düzenlenmişliği örneklemektedir.

Ancak bugün meslekler her bakımdan radikal bir dönüşüme maruzdurlar. Zira, yeni kapitalizm çalışma/iş hayatını kökten dönüştürmekte, emek piyasası bütünüyle esneklik, geçicilik/uçuculuk, akışkanlık temelinde yapılanmakta, çalışma/iş hayatını anlık değişim biçimlendirmektedir. Esnek emek piyasasında, çalışanların kazançlarını koruyup sürdürmek amacıyla sürekli iş değiştirmek, yeni görevler ve mekânlar arasında mobilize olmak zorunda kalmaları, mesleğe yaklaşımın uzun vadeli bir zaman algısı üzerinden tayin edilirdikten çıkmasına sebebiyet vermekte ve mesleğe bağlılığı zedelemektedir. Böylece geleneksel meslek imgesi bütünüyle değişmektedir. Mikro elektronğin iş hayatına girmesi ve insan emeğinin yerine makinelerin ikame olunmasıyla da, çalışan-ürün bağlantısı kopmakta, iş doyumunu ve mesleki heyecan giderek kaybolmaktadır. Meslekler icra üslupları, fonksiyonları, ilgi alanları, sunumları, toplumsal konumları/prestijleri, tercih edilirlikleri vs. bakımlardan hızla dönüşmektedirler. Bu süreçte meslek, bildik anlamını yitirmekte ve yalnızca

konjonktürel bağılıkların duyulduğu geçici işler/uğraşlar konumuna indirgenmektedir.

Çok yönlülüğü nedeniyle sosyolojinin yanı sıra psikoloji, ekonomi, işletme, yönetim gibi sosyal bilimlerin de ilgi alanına giren meslek, bu çalışmada yeni kapitalizm kültürünün temel değerleri doğrultusunda yapılanan çalışma/iş dünyasıyla ilişkili olarak ele alınmakta, yeni emek dünyasına içkin ilişkiler örüntüsünün meslek üzerindeki ölümcül etkilerine dikkat çekilmektedir.

SOSYOLOJİKAÇIDAN MESLEK OLGUSU

Sosyolojik anlamda meslek, belirli faaliyet alanları etrafında yoğunlaşmış ve biçimlenmiş insani ilişkiler bütünüdür (Kemerlioğlu, 1973: 29). Bu bakımdan, meslek, teknik muhtevasına, icra üslubuna ve ekonomik boyutuna ek olarak, etrafında ürettiği düşünceler, inançlar, tutumlar, değerler, normlar ve etik ilkeler bütünüyle toplumsal bağlamda kendini somutlar. Meslek çevresinde oluşan ortak anlamlar, kurumsallaşmış karşılıklı beklentiler, paylaşılan anlatılar; meslektaşlar topluluğu, müşteriler, başka meslek mensupları gibi çeşitli kesimler arasında görece kalıcı ilişkilerin oluşmasında ve güçlü bağların kurulmasında etkin rol oynar. Denilebilir ki, meslek genel olarak toplumsal gerçekliğin önemli bir bölümüne tekabül eder ve genellikle yanıltıcı biçimde özdeşleştirilemediği salt geçim amaçlı ekonomik aktiviteler toplamının çok ötesinde konumlanır. Gerçekte, Whalley'in (1987: 7) ifade ettiği gibi, meslek “iş” ya da “uğraş”ın aksine, genel olarak yerleşik bir toplumsal role ve pozisyona göndermede bulunur ve meslek üyesi kişiler, mesleklerini geçici olarak icra etmediklerinde/edemediklerinde bile, öğretmenin, doktorun, tesisatçının gibi toplumsal onaylanmışlık potansiyellerini muhafaza ederler.

Toplumsal formasyonun özsel bileşeni olan meslek; işbölümü, toplumsal istikrar, bütünleşme, toplumsallaşma, ekonomik, kültürel vs. açılardan da hayati fonksiyonlara sahiptir. Meslek bir taraftan insanları birbirine bağlarken, bir taraftan da onları ayırır, toplumsal farklılaşma/hiyerarşi üretir. Aynı zamanda toplumsal hareketlilik yoluyla konum değiştirmeyi mümkün kılar, tabakalaşma yapısını şekillendirerek toplumsal sistemin işleyişine katkı sağlar. Öte yandan, meslekler; üyeleri açısından paylaşılan normlar, değerler, tutumlar, anlam bütünlükleri, meslek ahlakı, yerleşik teamüller/gelenekler, simgeler geliştirmeleri, üyeleri arasında benzer yaşam tarzına temel oluşturmaları ve üyeleri üzerinde çeşitli biçimlerde sosyal kontrol kurmaları bakımından alt kültür oluştururlar. Bu oluşum, meslektaşlar arasındaki iletişim ağları, mesleğin özel jargonu, nişan rozet, özel giysiler, yemin gibi törensel unsurlar ile somutlaşır (Macdonald, 1995: 36; Pavalko, 1988: 5; User, 1996: 277).

Meslek, bireysel yeteneklerin açığa çıkmasına imkân tanır, bireyin duygusal,

bedensel ve zihinsel gelişimini etkiler ve onun hayata bakış açısının, alışkanlıklarının, tercihlerinin, davranışlarının, benlik algısının ve kimliğinin biçimlenmesinde rol oynar. Birey, mesleği üzerinden anlam üretir, mesleğini algılama ve değerlendirme biçimi; bireyin duyuş, düşünüş özelliklerini, tutumlarını, vaziyet alışını ve genel olarak eylem altyapısının biçimlenişini etkiler. Bireysel paradigma önemli ölçüde mesleğe özgü inanç, değer ve davranışların içselleştirildiği mesleki sosyalizasyon sürecinde şekillenir. Eş deyişle, mesleğin icra üslubunun yanı sıra, evrenin, zamanın, eşyanın ve toplumun algılanma ve anlamlandırılma biçimi bu süreçten etkilenir. Bir meslekte uzun süre kalınması ve mesleki sosyalizasyon sürecinin uzun bir zaman periyoduna yayılması bireyin paradigmatik özelliklerinin biçimlenmesinde mesleğin etkilerini çok daha güçlü kılar. Öyle ki meslek, özellikleri ve taleplerine göre üyelerinin ahlaki, sosyal ve psikolojik özelliklerini şekillendirmenin ötesinde, belli bir dünya görüşü ve zihniyet aşılır. Uzun zaman fizik profesörü olan bir kişinin dünyaya bakışı, uzun zaman din adamı olan kişinkinden farklıdır (bkz. Kwantes ve Boglarsky, 2004: 337; Mucchielli, 1991: 53; Eke, 1987: 379).

Meslek, bireyi geniş topluma bağlayan temel bağıdır. Kişinin topluma eklenmesi ve onunla bütünleşmesi mesleği üzerinden gerçekleşir. Kamusal alandaki görünürlüğü de yine en çok mesleği aracılığıyla mümkün olur. Zira kişinin geliri, dini veya evinin ederi özel ve gizli sayılabilir, fakat mesleği toplumsal yaşamının kamuya açık yönünü oluşturur (Hall, 1975: 67; Kemerlioğlu, 1990: 51). Toplum, bireyi mesleği üzerinden algılar, mesleğine referansla onu statülerir. Dolayısıyla meslek, bireyin toplumsal konumunu yansıtan gerçekçi bir göstergedir. Mesleğinden hareketle sosyo-ekonomik durumunun, ait olduğu sosyo-demografik kökenin ve toplumsal katmanının saptanması mümkündür. Nitekim, Kemerlioğlu'na (1990: 53) göre, kişinin bedensel yapısı, duyguları ve düşünceleri, değerleri ve davranış biçimleri üzerinde olduğu kadar, yaşama biçimi ve görgüleri üzerinde de etkili olması, eğitimini olduğu kadar gelir düzeyini de yansıtmaya gibi nedenlerle kişilerin ve onlara bağlı olanların toplumsal tabakalarının belirlenmesinde meslek çoğunlukla en önemli ve yeterli kıstas olarak kullanılmaktadır.

Meslekler, genel olarak saygınlıkları, üyelerine sundukları tatmin olanakları, toplumdaki işlevsel algıları, etik ve kimliksel öğeleri, profesyonel konumları itibarıyla, önemli sosyal farklılaştırıcı unsurlardır. Bu nedenle toplumbilimciler pek çok toplumsal göstergeye bünyelerinde yer vermelerinden dolayı, meslekler üzerinden toplumu anlamayı ve izah etmeyi önemli bulmaktadırlar (Aytaç, 2003: 16).

MESLEKİ YAPI, DEĞİŞİM VE PROFESYONELLEŞME

Mesleki sistem zamana ve içinde bütünleşmiş biçimde yer aldığı sosyal yapıdaki değişmelere bağlı olarak, sürekli değişir. Zamanla değişen toplumsal hayatın gerekleri doğrultusunda mesleklerin tiplerinde, çeşitlerinde, özelliklerinde, fonksiyonlarında, sosyal değerlerinde ve itibarlarında, ilişkiler düzeninde ve örgütlenme biçimlerinde, gerekli kıldıkları bilgi ve becerilerde, uyguladıkları yöntemlerde ve tekniklerde, gördükleri maddi karşılıklarda, hak ve sorumluluklarında, icra ve faaliyet biçimlerini belirleyen ve aralarındaki ilişkileri düzenleyen normlarında vb. değişmeler ve gelişmeler olur (Kemerlioğlu, 1973: 117). Bu süreçte bir yandan yeni meslekler, hatta alt mesleki uzmanlık alanları ortaya çıkarken, bir yandan da mevcut mesleklerden kimileri buharlaşır.

Günümüz toplumlarında meslekler sayıca ve tür itibarıyla giderek çeşitlenmektedir. Endüstrileşme, teknolojik gelişme, işbölümü ve uzmanlaşmadaki artış, meslekleşme olgusunu hızlandırmış, her bir iş ya da uğraş, kendi içinde oldukça karmaşık işleyiş sistematiğine sahip olmuştur. Bugün için, meslekler sayıca, nitelikçe, estetik ve etik ölçüler itibarıyla oldukça komplike hale gelmiştir. Baş döndürücü teknolojik ve örgütsel değişim çağında, yeni tekniklerin ve yeni sosyal taleplerin yeni özel meslekleri yaratabilecek bir bütünlük içinde olmaları ise, (Aytaç, 2003: 16; Hughes, 1996: 29) meslekler alanındaki bu devingenliği süreklilik modunda tutmaktadır.

Meslek sistemi, aslında içinde bulunduğumuz yüzyılın başından beri tüm endüstrileşmiş ülkelerde önemli değişmelere uğramıştır. Bu değişim mavi yakalı işlerde çalışanların oranında düşüş, uzmanlık (beyaz yakalı) ve diploma gerektiren işlerde istihdam olanların oranında artış biçiminde gerçekleşmiştir (Giddens, 2000: 333). Hizmet sektörünün toplam istihdam içindeki payının fazlasıyla arttığı post-endüstriyel toplumlarda eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi insani hizmetler ile bilgisayar, sistem analizi ile bilimsel araştırma ve geliştirme gibi mesleki hizmetler alanında önemli bir yoğunlaşma (bkz. Bozkurt, 2002: 270) yaşanmıştır. Bu süreçte özellikle, çeşitli mühendislik dalları, hukuk, tıp, akademisyenlik/öğretmenlik gibi alanların yanı sıra bankacılık/finans, medya ve halkla ilişkiler, reklamcılık, pazarlama, menajerlik, danışmanlık, tasarım, çeşitli büro işleri vb. profesyonel meslekler mesleki yapının merkezine yerleşmişlerdir. Böylece mesleğe girişte mesleki formel eğitimin/diplomalılığın önemi artmıştır.

Diplomalılık, uzmanlığa göndermede bulunmaktadır. Uzmanlık ise, mesleği, o meslekte bilgi sahibi olmayan insanlardan ayırmak ve meslek mensuplarının göreceli yeterliğini ölçmek için mesleki ehliyeteye yönelik objektif standartların temelidir. Bu tür standartlar evrensel olup, bilgi ve beceriye bağlıdır, zaman

ve mekâna bakılmaksızın genel kullanımda uygulanabilir özelliktedirler (Huntington, 2004: 10).

Toplumsal organizasyonun niteliğine bağlı olarak, günümüzde meslek üyeliği bir atıf olmaktan çıkıp, başarı sürecine dönüşmektedir. Yani, meslek edinmenin geleneksel belirleyicileri olan sosyo-demografik/ekonomik köken, din, ırk, cinsiyet vb. etkenlerin yerini formel eğitim almaktadır (bkz. Dunkerley, 1975: 45). Dolayısıyla mesleğe giriş kriterlerinin nesnelleştiği ve mesleki oryantasyon sürecinin bağlamının değiştiği rahatlıkla söylenebilir. Ülkemizde de mesleğe yönelim artık büyük ölçüde mesleğin babadan oğula intikali/mesleki kalıtım biçiminde gerçekleşir olmaktan çıkmıştır. Eğitim imkan ve fırsatlarındaki görece artışın, sanayileşmenin, kentleşmenin ve demokratik açılımların profesyonel meslekleri çok daha geniş toplum kesimlerine açmasının da etkisiyle, kişi yüksek prestijli, kazançlı, popüler meslekleri mümkün kılacak bir formasyon edinerek çalışma/iş hayatına kendini hazırlayabilmektedir.

Ancak, bugün çalışma/iş hayatının bizzat kendisi radikal bir dönüşüme tabidir. Zira yeni/esnek kapitalizm, çalışma, iş dünyasını bildik bağlamından kopararak tümüyle yeni koşullar temelinde inşa etmektedir. Yeni çalışma/iş hayatı, akışkan emek piyasalarının tayin ettiği bir değişkenlikler/uçuculuklar evreni olarak deneyimlenmektedir. Bu evren içinde başta mesleğin anlamı olmak üzere, meslek ve mesleğe dair her şey anlık değişimin yörüngesine sabitlenmiştir.

YENİ KAPİTALİZM VE ESNEK ÇALIŞMA DÜNYASI: SABİT MESLEKLERDEN ESNEK BAĞLILIKLARA

Geleneksel anlayış, mesleği sabit, kararlı bir yapı olarak kodlar. Bu açıdan, kararlılık mesleğin algılanma biçimini, mesleğe yönelimi ve onu icra üslubunu belirleyen ana etken olarak öne çıkar. Mesleğe yaklaşımı gelenekselliğin tayin ettiği zamanlarda bireyin mesleğiyle olan ilişkisi genelde “ölüm bizi ayırana dek” anlayışına tekabül eder, meslek ömür boyu bir proje olarak kabul görürdü. Birey, mesleğiyle ilişkisini ekonomik kazanımlarla sınırlamaz, aksine hayatını tamamen mesleği üzerinden kurar, kendini mesleği içinde inşa eder, hayata mesleğiyle tutunurdu. Bu nedenle meslek üzerinden kurduğu ilişkiler, sosyal çevre, yaşam tarzı vb. de görece süreklilik arz ederdi. Meslek değiştirmek bu ilişkilerin, sosyal çevrenin ve yaşam tarzının da bütünüyle değişmesini gerektirdiğinden, yani salt sürdürülmekte olan işin değiştirilmesinin çok daha fazlasına tekabül ettiğinden, kolay değildi. Girilecek yeni mesleğe özgü tutum ve davranışları içselleştirmenin, yaşam tarzını yeni isterler doğrultusunda baştan tanzim etmenin, yeni bir sosyal çevre edinmenin vb. güçlüğü de meslek değiştirmeyi ayrıca zorlaştırırdı.

Bugün sürekli ve hızlı değişim, kısa vadeli, geçicilik, mevcut ana odaklılık,

yüzer-gezerlik, yersiz-yurtsuzluk gibi özelliklerle somutlanan yeni/geç ya da esnek kapitalizm, her alanda “uzun vadeli zihniyet”in yerine “kısa vadeli zihniyet”i ikame etmektedir. Böylelikle eskinin kararlı yapılarını süratle çözerek toplumsal alanda derinlikli ve kapsamlı bir deformasyona sebebiyet vermekte, çalışma/iş hayatını bütünüyle esneklik üzerine inşa etmektedir. Bauman (2005: 35), uzun vadeli zihniyetin yerine geçen kısa vadeli zihniyetin toplumsal alanda ortaya çıkardığı yıkıcı sonuçlara değinmekte ve kapitalizmin “uzun vade yok” sloganının gündelik yaşamda, aile hayatında, sosyal ilişkilerde ölümcül vakaların yaşanmasına sebebiyet verebildiğini vurgulamaktadır. Kısa vadeli zihniyet bireyin işte uzun süre kalmasını olanaksız kılmakta ve sık sık iş değiştirmeyi onun rutini haline getirmektedir. Esneklik adeta günün sloganı durumundadır. Bu, iş’in “*bildiğimiz haliyle*” sonunu işaret etmekte ve kısa vadeli sözleşmelerle, geçici sözleşmelerle ya da sözleşmesiz, hiçbir güvencesi olmayan, ikinci bir uyarıya kadar süren konumlarda çalışma anlamına gelmektedir. Ayrıca, yapılan işin, bireyin becerilerinin çok azına karşılık geldiği hatta hiç gelmediği de eklenmelidir.

Bir başka deyişle, yeni kapitalizm bildik çalışma/iş anlayışını kökten dönüştürmektedir. Günümüzde özellikle ABD’de, Fordizm olarak adlandırılan, önceki dönemin temel özelliklerinden olan ömür boyu iş ve istikrarlı istihdam, artık çok gerilerde kalmıştır. Teknolojik ve kurumsal değişimler, geleneksel iş piyasası kalıplarını değiştirmiştir. Çalışanlar için adım adım mesleki ilerleme ya da tüm mesleki yaşamın belirli bir beceriye dayandırılarak sürmesi hayal olmuştur. Örneğin günümüz Amerika’sında, genç bir insanın, ortalama 40 yıllık çalışma yaşamında 11 defa işyerini değiştirmesinden başka en az üç defa yeni beceriler kazanmayı da göze alması gerekmektedir. Hatta kimi alanlarda artık kişinin aynı temel üzerine daha fazla tuğla koyarak bilgi birikimini büyütmesi mümkün değildir. Özellikle yeni çalışma/iş alanlarının ortaya çıkışı her şeye baştan başlamayı gerektiriyor ve bunu da en iyi genç çalışanlar yapabiliyor (Kasapoğlu, 2005: 22-24; Sennett, 2002: 99-100). Sürekli değişime adapte olabilmeleri, yeni bilgi ve beceriler kazanmayı göze alabilmeleri, çalışma alan ve uzamlarında hızla mobilize olabilmeleri, yerleşik mesleki kültürle güçlü bağlarının bulunmayışı gibi nedenlerle gençler yeni emek piyasasının gözde aktörleri haline gelmekte, yaşlılar ise, emek piyasasından giderek sürülmektedirler. Böylece, daha çok yaşlı emeğin, taşıyıcısı olduğu yerleşik mesleki kültür/kuşaklar boyu aktarılan mesleki gelenek ve tecrübe değersizleşmekte, çalışma/iş dünyası tamamen geçici bağlılıklara ayarlı esnek emek piyasasının hâkimiyetine girmektedir.

Esnek emek piyasası, gerçekte, icra edilen işlere bağlanmayı ve teslimi ne önerir ne de buna izin verir. Eldeki işe bağlanmak, işin gereklerine aşık olmak, dünyadaki yerini sahip olunan yeteneklerle ya da icra edilen işle belirlemek kadere boyun eğmek demektir; bu, sözleşmelerdeki “*ikinci bir emre kadar*”

maddesi ve her tür işin geçici doğası göz önüne alınır, ne akla yatkın ne de salık verilen bir tutumdur. Seçilmiş azınlığın dışında insanların çoğunluğu için günümüz esnek emek piyasasında kişinin işini bir meslek olarak benimsemesi çok yüksek riskler içerir ve psikolojik ve hissi bir hastalık belirtisidir (Bauman, 1999: 55-56). Bu nedenle uzun süreli bir işe hapsolmek yerine, gençlere organizasyonların içinde değil, dışında çalışmaları, örneğin, danışmanlık yapımları önerilmektedir. Kurumlardaki bağların son derece zayıf olduğu, iş yapma kavramlarının, ürün dizaynlarının, rakip firmayla ilgili verilerin, sermaye ekipmanlarının ve her türlü bilginin çok kısa ömürlü olduğu bir ekonomide belirli bir kuruma/mesleğe sadık kalmak hapsolmek demektir (bkz. Sennett, 2002: 24).

Seyyar ve esnek olmak, yeni işler, görevler ve mekânlar arasında sürekli mekik dokumak mevcut emek piyasasının “*ratio*” sudur. Dolayısıyla kişi için bu piyasada belli bir meslekte sabitlenmek yerine, işin kazancına ve çekiciliğine göre pozisyon almak, mobil olmak makul tek seçenektir. Ancak sürekli mobil modda olmak, kişiyi değişkenleştirmekte, akışkanlaştırmakta, esnekleştirmekte ve onda sabit karakter özelliklerinin köklenmesini imkânsızlaştırmaktadır. Bir başka deyişle, yeni kapitalizm esnek emek piyasası üzerinden kendi çalışma/iş kültürünün temel değerlerini benimseterek bireyi yeniden inşa etmektedir. Geçiciliğe/kısa vadeliğe ayarlı olma, sabit bir mesleki ve mekansal konuma bağlılık duymama, stabil norm ve değerlere kapalılık, aşırı bireycilik, çıkar merkezlik, “likid” kişiliklilik vs. söz konusu bireyin tipik özellikleridir. Bu özelliklerin giderek emeğin genel karakteristiği haline gelmeye başlaması tümüyle farklı bir emek profilinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Böylece yerleşik meslek kültürü içinde şekillenen, mesleki değerlere, normlara, etik ilkelere bağlılık duyan, bu nedenle de sabit ve güvenilir bir karakter olarak somutlanan eskinin meslek mensubunun yerini, bugünün belli bir meslekte sabitlenmeyi anlamsız bulan, hemen hiçbir aidiyeti olmayan, hiçbir yere, hiçbir kuruma, hiçbir ilkeye bağlılık duymayan, geçiciliğin değişken dünyasında devinen yüzer-gezer çalışmanı almaktadır.

Yüzer-gezerlik, çalışma ortamlarını uzun vadeli toplumsal ilişkilerin mekanı olmaktan çıkarmaktadır. Yüzer-gezer emek için iş mekanı etkileşim, bağlılık ve karşılıklı saygı, sadakat için ortak bir ikametgâh olmaktan çok, birkaç gece kalmak için ziyaret edilen ve vaad edilen rahatlığın sağlanmadığı, her an terk edilebilecek bir kamp yeri gibi hissedilmektedir (bkz. Bauman, 2005: 36-37). Böylece çalışma uzamlarının toplumsal niteliği ve toplumsallaştırıcı fonksiyonu yok olmakta, bu merkezler kişiliğin gelişmesinin, aidiyet bilincinin oluşumunun, birey-birey, birey-grup/kurum, grup-grup ilişkisinin mekânı olmaktan çıkmaktadır. Bireyin, geleceğini bu mekânlar içinde kurması ve kurumlarla kalıcı bağlar tesis etmesi söz konusu değildir. Bir başka ifadeyle, böylesi mekânların/kurumların indirgendığı yeni konum üzerinden çalışma/iş

dünyası tümüyle iğreti ilişkilere geçici bağılıklara terk olunmaktadır.

Çalışanların davranış örüntülerini, mesleki algılarını geçiciliğin tayin etmesinde hiç kuşkusuz yeni tüketim kültürünün de büyük payı vardır. Zira yeni kapitalizm maksimum tüketimi birey için her bakımdan varoluşsal kılmaktadır. Daha çok tüketmenin daha çok para gerektirmesi, bunun da daha çok kazandıran işlerde/kurumlarda daha çok çalışmakla mümkün olması ise, insanları konjonktürel fırsatlara göre konumlanmaya zorlamaktadır. Ancak daha fazla kazanç amacıyla sürekli iş/kurum değiştirmek, işler/uğraşlar arasında gidip gelmek, yüzer-gezer, konar-göçer olmak umulanın aksine, işsizliğe ve ücret kaybına neden olmaktadır. Bilindiği üzere, esnek kapitalizmin bir özelliği de, piramit halindeki hiyerarşinin yerini, işini kaybedenlerden oluşan ilişki ağlarının/şebekelerinin almasıdır. Sosyolojik olarak 'belirli olmayan/muğlak yatay yer değiştirmeler' söz konusudur. Bu belirsizlik yüzünden, bazen bir yengeç gibi yana hareket eden kişi, ilerlediğini sanabilir ve ancak ücreti düştüğünde gerçeği kavrar. Kaldı ki, esnek üretim ağında, çalışanlar risk alıp işlerini değiştirdiklerinde geriye dönük kayıplar da yaşamaktadırlar (Kasapoğlu, 2005: 26).

Çalışanlar, aynı zamanda, sürekli talep çeşitlenmesinin ve gelişen teknolojinin etkisiyle mesleki bilgi ve becerilerinin hızla demode olmasına da maruz kalmaktadırlar. Bauman'ın (2005: 162-163) ifadesiyle, sürekli teknolojik devrim, edinilmiş know-how'ı ve öğrenilmiş alışkanlıkları kazanım olmaktan çıkararak bir engele dönüştürmekte, faydalı vasıfların ömrünü keskin bir biçimde kısaltmaktadır. Zira bu vasıflar, işe yararlılıklarını ve "bir işi yapmaya muktedir kılma güçlerini", bu vasıfları kazanmak ve onları bir üniversite diplomasıyla belgelemek için gereken zamandan çok daha kısa süre içinde kaybetmektedirler. Bu koşullar altında, işverenler tarafından yönetilen, doğrudan yapılması beklenen işlere yönelik, tek bir konuya ilişkin, kısa vadeli mesleki eğitim ya da esnek kurslar ve üniversite dışı medya tarafından piyasa aracılığıyla sunulan, hızla güncellenen kendi kendine öğrenme paketleri artık güvence sağlamak şöyle dursun, hayat boyu sürecek bir kariyer sağlama yeteneğine bile sahip olmayan tam bir üniversite eğitiminden daha cazip ve aslında daha makul bir seçenek haline gelmektedir. Mesleki eğitimin yükü aşama aşama, ancak sürekli olarak üniversitelerden alınmaktadır Başka deyişle, artık mesleki eğitim de esnek piyasasının üstlendiği bir misyon haline gelmektedir.

YENİ KAPİTALİZM, TEKNOLOJİ VE MESLEKİ METAMORFOZ

Eskiden bir ürünün/hizmetin baştan sona imal edicisi olan, ürün ya da hizmete bilgisini, tecrübesini ve maharetini katarak belli bir kalite ve estetik değer kazandıran meslek sahibi, yaptığı iş üzerinde kontrol imkânına da sahipti,

meslek kişinin yeteneklerini geliştirici rol oynamaktaydı ve ekonomik, psikolojik, sosyal, kültürel bakımlardan temel bir doyum kaynağıydı. Bu yüzden birey kendini eseriyle, dolayısıyla mesleğiyle ifade etmekteydi. Oysa günümüz esnek emek piyasasındaki hakim trend meslekle, başta mesleki teknik bilgi olmak üzere, herhangi bir bağı bulunmayan ya da zayıf bağlara sahip bir işçi tipinin öne çıkmasıdır. Ansal'a (1996: 12) göre, bugün bir çok sektörde faaliyet alanı daha önce aldığı profesyonel eğitime dayanan, belirli bir mesleğe sahip, işin bütününe kavrayan ve işiyle bütünleşerek kendini ve işini geliştirebilen uzman (specialist) işçinin yerini, belli bir mesleğe tekabül etmeyen, basit ve tekrara dayanan işler yapan, yaptığı parça işi üretimi tümüyle birleştirebilmek üzere herhangi bir eğitim almamış, işin yapılması sırasında yeteneklerinin gelişmesini sağlayıcı herhangi bir şeyin söz konusu olmadığı uzmanlaştırılmış (specialized) işçi almaktadır.

Bu kaymanın temel nedeni teknolojinin üretim sürecinde artan rolüdür. Çalışma/iş dünyasına özellikle ileri teknolojinin, mikro elektroninin girmesi, pek çok sektörde insan emeğinin yerini makinelerin almasını, makineler sayesinde daha çok üretimin daha az zamanda daha az çalışanla ve daha az maliyetle mümkün olmasını, çalışanların ise giderek hünersizleşip meslekten kopmalarını sonuçlamaktadır. Bir fırındaki çalışanlar üzerinde yaptığı gözlemlerden hareketle, Sennett, teknolojinin etkisiyle meslek sahibinin, ürettiği üründen ayrı düşüşünü, mesleğinden kopuşunu çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır. Sennett'e (2002: 70-71) göre, fırınlara bilgisayarın girmesi, işletmedeki balevari çalışma tarzını tamamen değiştirdi. Artık fırın işçileri malzemeye ya da ekmek somunlarıyla hiçbir temasa girmeden, bütün üretim sürecini, ekrandaki ikonlar aracılığıyla, örneğin fırının ısısına ve pişirme süresine göre renkleri değişen ekmek imgelerine bakarak takip ediyor ve işçilerin pek azı ürettikleri somunları görebiliyor. İşçiler çok fazla çeşitte ekmek simgesinin bulunduğu Windows ekranına sadece dokunarak Rus, İtalyan veya Fransız ekmeği üretebilmektedirler. Ekmek artık ekrandaki temsilinden ibaret. Bu şekilde çalışmanın sonucu olarak, artık ekmeğin nasıl üretildiğini bilmiyorlar. Bilgisayarlı ekmek makinelerinin bozulması durumunda, makineleri tamir edemedikleri gibi elle ekmek yapmaları da mümkün değil. Bilgisayar programına bağımlı emekçiler olarak, hiçbir pratik bilgiye sahip değiller. İşleri, ne yaptıklarını anlayabilme anlamında onlara hiç de okunaklı görünmüyor. Aksine, işin soyut ve anonim hale gelmesi, işten elde edilen ürünün artık görülememesi ve üretilen şeyin bundan böyle ücretliler için gurur kaynağı olmaması deneyimlenen tek hakikattir (bkz. Gorz, 2001: 90).

İşten kopuş, iş üzerindeki kontrolün giderek kaybedilmesi aslında profesyonelleri de kapsayan yaygın bir eğilimdir. Çalışma/iş dünyasının yeniden yapılanması profesyonellerle meslekleri arasına çeşitli yapı ve kurumların girmesine yol açarak meslekten kopmalarını sonuçlamaktadır. Söz

gelimi, üzerinde doktorların kontrolünün git gide kaybedilmekte olduğu tıp günümüz çalışma koşulları doğrultusunda giderek akılcılaştırılmakta, yani verimlilik, öngörülebilirlik, hesaplanabilirlik ve insanın yerine insansız teknolojiyi geçirecek denetimle karakterize edilen kurum ve yapıların egemenliğine girmektedir. Denetim doktordan akılcılaştırılmış kurum ve yapılara kaydırılmaktadır. Doktorlar sadece bu yapı ve kurumlarca değil, doktor olmayan müdür ve bürokratlar tarafından da denetlenebilmektedir. Yani, doktorların kendi işlerini denetleme yetenekleri iyice azalmaktadır. Böylece bir vakada kişisel tıbbi yargılarına güvenmek yerine çoğunlukla kararlarını kural, yönetmelik, üstlerin kararları ya da teknolojik zorunluluklara dayandırma eğilimi göstermektedirler. Oysa geçmişteki özel pratisyenin kendi çalışması üzerinde büyük oranda denetimi vardı; bu denetimin en önemli engelleri hastanın ihtiyaç ve taleplerinin yanı sıra gözle denetimdi. Doktorlar için bir sorun olan dış denetim giderek artan düzeylerde işten hoşnutsuzluk ve yabancılaşma olarak kendini gösterebilmekte, iş yaşamlarından gizemin ya da heyecanın kaybolmasına neden olmaktadır Dahası, tıbbın teknik ve örgütsel özelliğinin karmaşık hale gelmesiyle hekimler kendi mesleklerinin uzmanı ve hakimi olmaktan çok giderek mesleklerinin basit birer parçası durumuna gelmektedirler (bkz. Ritzer, 1998: 201-202; Light ve Levine: 1996: 169).

Bu süreç, hiç kuşkusuz, mesleğe bağlılığı zedeleyici ve onunla kimliklenmeyi engelleyici rol oynamaktadır. Zira günümüz çalışanı, eskinin kendini mesleğiyle kimliklendiren, mesleğine aidiyet duyan, mesleğiyle var olan çalışanından farklı olarak, tam da mesleğiyle bağlarının kopuşunu deneyimlemektedir. Örneğin, giderek doktor kendini doktor, fırıncı ise fırıncı gibi hissedememekte, mesleğe bağlılığın temel koşullarından iş doyumunu ve mesleki heyecan tarihe karışmaktadır. Meslek ve ona dair her şey verimliliğe feda edilmektedir. Yeni tüketim kültüründen kaynaklanan talep çeşitliliğinin ve yoğunluğunun zamanında karşılanması mecburiyeti ve verimlilik kaygısı, esnek çalışma/iş anlayışını ve ileri teknoloji kullanımını zorunlu kılmaktadır. Böylece çalışma hayatında insanın yerini önemli ölçüde teknoloji/makineler almaktadır. Sennett'e (2002: 74) göre, örneğin, fırında çalışanların kendilerini fırın işçisi gibi hissetmemelerinin bir nedeni, fırındaki makinelerin olabildiğince kullanıcı dostu olmasıdır. Heykeltraşıktan garsonluğa dek bütün mesleklerde, insanlar kendilerini zorlu, güç işlerle özdeşleştirirler. Ancak her gün apayrı siparişlerin geldiği esnek bir işyerinde, düzeni sağlayan yegâne öğe makinelerdir; dolayısıyla bunların herkes tarafından kolayca çalıştırılabilmesi şart. Esnek bir rejimde, işin zorluğu verimsizlik yaratır.

Oysa verimlilik sürekli büyüme ve maksimum kâra ayarlı yeni ya da esnek kapitalizm için varoluşsalıdır. Yeni kapitalizm verimlilik amacıyla Fordist-Taylorist anlayışla esnek örgütsel anlayışı rahatlıkla yan yana getirebilmektedir. Öyle ki esnekliğe olan güçlü vurguya rağmen, çalışma hayatında bugün Fordist-

Taylorist yaklaşım yaygın bir reel pratiğe sahiptir. Hatta maksimum verimlilik amacıyla yalnızca çalışma/iş dünyası değil, giderek bütün kurumsal yapının düzenlenişinde Taylorist mantığın güçlü etkileri gözlemlenmektedir. Fordist-Taylorist ilkeler doğrultusunda yapılan fast-food restoranının işleyiş mantığı üzerinden bütün toplumun McDonaldlaştırıldığını gözlemleyen Ritzer'e (1998: 76-88) göre, örneğin, eğitim sistemi yeniden biçimlenmektedir. Artık üniversite McÜniversite adını almıştır. Makinenin not verdiği test usulü bir sınav sistemi geçerlidir. Bilgisayarın not vermesiyle akademisyenlerin verimlilik düzeyi yükselmiştir. Bu sistem not vermede öznelliği sınırladığı için öğrencilerce de istenmektedir. Yayınevlerince hazırlanan ders özetleri, bilgisayar simülasyonları, tartışma soruları, videokasetler, filmler vb. hocaların işini kolaylaştırmaktadır. Benzer durum sağlık hizmetleri için de geçerlidir. Montaj bandı titizliğiyle çalışan bir “*kalp ameliyatı fabrikası*”ında harika kalp ameliyatları yapılmaktadır. Göz ameliyatları için de durum aynı. Bir taşıyıcı bant, yavaşça beş çalışma istasyonundan geçerek düzenli şekilde duruyor, sonra tekrar hareket ediyor. Her istasyonda steril maske ve gömlek giymiş bir yetkili var. Taşıyıcı bant hareket etmeden önce işçilerin görevlerini tamamlamaları için yalnızca üç dakika var; bir saatte yirmi parçayı tamamlayıp çıkıyorlar. Ama montaj bandında hemen her şey çok tuhaf: işçiler yerine göz cerrahları, taşıyıcı bantta da sedye üzerindeki hastalar var. Burası Henry Ford'un üretim yöntemlerinin tıba uygulandığı yer, insanların daha iyi görmelerini sağlayan bir tıp fabrikası. Her şey verimlilik etrafında örgütlenmiştir. Arabayla girilip çıkılan ibadethaneler ve televizyondaki dini programlar sayesinde din bile bu sisteme uygun hale getirilebilir.

Bu süreç, kuşkusuz, yerleşik meslek kültürünü imha edici rol oynamakta, mesleklerin icra üslubunu, bildik işleyiş sistematliğini, fonksiyonlarını ve içeriklerini, kökten değiştirmektedir. Mesleki maharet, babadan oğula/ustadan çırağa gizlilik ve titizlikle aktarılan spesifik mesleki sırlar/bilgiler, hatta mesleki terminoloji gibi tanımlayıcı mesleki hususiyetler yok olmakta ve geleneksel çalışma üslubu, çalışma disiplini bozulmaktadır. Öyle ki, doktorluk, mühendislik, avukatlık, hatta akademisyenlik/öğretmenlik gibi mesleklerin geleneksel imgesi tümüyle dönüşmektedir. Bu mesleklerin statü kriterlerinde, icra usüllerinde, işlevlerinde, ilgi alanlarında köklü değişimler yaşanmakta, bildik icra alanlarından uzaklaşmaktadırlar. Söz gelimi, doktorluk artık temel sağlık sorunlarına yoğunlaşmaktan çok, ilgi alanını giderek estetik cerrahi, diyetisyenlik/beslenme uzmanlığı, fitness gibi daha çok piyasaya dönük popüler ve kazançlı alanlar üzerinden tayin etmektedir. Yüksek kazanç güdüsüyle tıbbın, kapsamını temel sağlık sorunlarının çok ötesine taşıması, hayatın doğal seyrinden kaynaklanan kimi organik değişimlerin bile hastalık olarak etiketlenmesine yol açmaktadır. Tıp, doğuştan gelen çarpıklıkları, kazalara bağlı deformasyonları düzeltmenin yanı sıra ve daha fazla olmak üzere insanlara arzuladıkları biçimde bir burun ve inci gibi dişler sunmayı konu edinmiştir.

Yaşlanmaktan kaynaklanan görme bozuklukları, işitme eksiklikleri, kamburluk, diş ve saç dökülmesi, derinin kırıışması ve daha nice oluşum sanki birer hastalıkmişçasına giderilmeye çalışılmaktadır. İnsanların cinsiyet değiştirmeleri ve büyük çoğunluğu organik bozukluklardan kaynaklanmayan sezeryanlar da tıbbın birincil ilgi alanları arasında yer alır hale gelmiştir (Zola, 1994: 56-57). Yine, özel eğitim-öğretim kurumlarının, özel derslerin, çeşitli beceri kazandırma ve meslek edindirme kurslarının vs. yaygınlaşmasıyla fedakârlık merkezli, öğretimden çok, eğitime/terbiyeye odaklı geleneksel öğretmenlik imgesi de değişmekte, kazanç kaygısı mesleki hassasiyetin önüne geçmektedir. Öğretmenliğe yönelimi de artık neredeyse meslek idealizminden çok, işsizlik endişesi belirler hale gelmiştir. Benzer durum yerini giderek işletme, bankacılık/finans, borsacılık vb. bırakan mühendislikte olduğu gibi, diğer mesleklerde de yaşanmaktadır.

Bu radikal değişim, meslekler ve mesleklerin hizmet vermekle yükümlü oldukları müşteriler/tüketiciler arasındaki geleneksel ilişkinin giderek tarihe karışmasında da gözlemlenmektedir. Gerçekte, müşterinin bildik statüsü tümüyle değişmektedir. Eskiden ürün/hizmet arzıyla ilgili olarak bilgilendirilen, ihtiyaç halinde üreticiye başvuran ve ihtiyaçlarıyla pazar olgusunun hep öznesi olan (Funk, 2007: 28) müşteriler bugün fiilen işe koşulmaktadırlar. Ritzer'e (bkz.1998: 76-88) göre, toplumun birçok kesimi, fast-food restoranındaki hızlı yaşama alışmış olanların talep ettiği verimli tarzda işleyebilmek için değişmek zorunda kaldı. Müşteriler bile işe koşulmaktadır: müşteriler kuyrukta bekletilir, yiyecekleri masaya götürür, çöpleri atar, tepsileri yerine koyar. İşgücü maliyeti arttıkça ve teknoloji geliştikçe işin çoğunu genellikle müşteri yapar. Bankacılık işlemlerini bile ATM'leri kullanarak müşteriler yapıyor, hastalar kendilerini tartma, ateşlerini ölçme gibi işleri kendileri yapıyorlar. Diğer alanlarda da, örneğin, devasa alışveriş merkezlerinde malların raflarda aranmasında, seçilip kasaya taşınmasında da yine müşteri kullanılıyor. Yani müşteri veli nimet değerlidir artık, eskiden mal ya da hizmet aldığı için ve aldığı mal ve hizmet oranında itibar gören müşteri, bugün sıradan tüketici konumuna indirgenerek self-servis adı altında çalıştırılmaktadır.

Öte yandan evden çalışma, tele/on-line çalışma, part-time çalışma, geçici çalışma, sözleşmeli çalışma vb. iş görme usullerinin yaygınlaşmasıyla, birden fazla işte çalışabilme imkânlarında büyük artışlar yaşanmakta, tek işe bağlanmak bir mecburiyet olmaktan çıkmaktadır. Dahası, pek çok alanda bizzat işyerinde bulunma zorunluluğu da ortadan kalkmaktadır. İnternetin çalışma hayatındaki yaygın kullanımı, mekânı önemsizleştirerek, işyerine hiç uğramadan evden veya iş dışı herhangi bir mekândan aynı anda birden fazla iş yapmayı mümkün kılmaktadır. Kısaca, günümüz sosyo-ekonomik örgütlenme biçimi birey için bir gün içinde birden fazla ve birbirinden çok farklı olabilen işlerde çalışma imkanlarını arttırmakta, hatta, çoğunlukla zorunlu kılmaktadır.

Bir hastanede çalışan bir hemşire ya da bir okulda çalışan bir öğretmen mevcut işleri ve kurumları dışında başka işlerde ve kurumlarda da rahatlıkla part-time çalışabilmektedirler. Benzer durum, televizyon programcılığı, televizyon ve/veya radyo programlarında yorumculuk, köşe yazarlığı, danışmanlık gibi akademisyenliğe oranla çok daha popüler ve kazançlı olabilen alanlarda aynı anda faaliyet gösterebilen bir akademisyen; büyük bir dinleyici kitlesine sahip şarkıcı/müzisyen bir doktor; geniş bir hayran kitlesi bulunan sinema oyuncusu bir diş hekimi ve diğer pek çok meslek kategorileri için de geçerlidir. Ancak, bu çalışma tarzının getirdiği bütünlük kaybı/bölünmüşlük mesleki sınırların tümüyle muğlâklaşmasına, mesleki aidiyet algısının ve mesleki bilincin zayıflamasına yol açmaktadır. Daha da önemlisi, bu süreçte meslek bütüncül ve tutarlı bir pratik olmaktan çıkıp herhangi bir iş/uğraş mesabesine indirgenmektedir. Böylece Kasapoğlu'nun (2005: 26) vurguladığı gibi, “*meslek kategorileri*” belirsizleştiğinden, birden fazla yerde aynı zamanda çalışan kişi için, artık meslek değil, sadece gelir kazandıran işler vardır.

Dolayısıyla Meslek giderek araçsallaşmakta, bireyin meslekle ilişkisini hemen bütünüyle mesleğin getirileri tayin etmektedir. Kazancın, bireyi işe bağlayan asal bağ haline gelmesi mesleğe de artık yalnızca sunumları üzerinden yaklaşılmasını sonuçlamaktadır. Bu da hiç kuşkusuz mesleğin itibarını aşındırmaktadır. Mesleğin toplumsal itibarının tayininde eskiden sosyo-kültürel değerler sistemi ve mesleğin toplumsal işlevselliği öncelikli iken, bugün mesleğin ekonomik ve diğer getirilerinin ve genel olarak bireysel fonksiyonelliğinin öncelik kazandığı gözlemlenmektedir. Mesleki prestij, mesleğin toplumun hayati bir ihtiyacını karşılaması temelinde değil, bireysel beklentilere cevap vermesi ekseninde oluşmaktadır. Dolayısıyla meslek, artık, bireyin beklentilerini karşıladığı ölçüde anlamlı ve itibarlıdır. Sunumları bireysel beklentilerin altında kalan mesleklerin itibarı söz konusu bile değildir.

SONUÇ

Meslek; işbölümü, toplumsal uzlaşma, bütünleşme, istikrar vs. bakımlardan kilit önemdedir. Meslek aynı zamanda meslektaşlar topluluğu, müşteriler, başka meslek mensupları gibi çeşitli kesimler arası ilişkilerin de işlevsel bir kanalıdır. Birey için maddi kazanç teminin yanı sıra, statü kaynağı olması, onun tutum, davranış ve hayata bakış açısını etkilemesi, kimliğini, biçimlendirmesi, sosyal çevresini tayin etmesi, topluma katılımını sağlaması mesleği geçim amaçlı, günübirlik işlerden/uğraşlardan ayırmaktadır. Meslek, özellikle geleneksel anlamıyla, bireyin hayatının oldukça uzun bir bölümüne tekabül eder, bu nedenle de meslek üzerinden kurulan ilişkiler, kazanımlar kalıcı nitelik taşır ve meslek değiştirmeyi zorlaştırır.

Hızlı teknolojik ve örgütsel gelişmelere/değişmelere paralel olarak mesleki

sistem de değişmektedir. Bu süreçte bir taraftan yeni meslekler ortaya çıkarken, diğer yandan da kimi meslekler yok olmaktadır. Bugün hizmet sektörünün toplam istihdam içindeki payının artmasıyla hukuk, tıp, mühendislik, akademisyenlik/öğretmenlik gibi mesleklerin yanı sıra, bankacılık/finans, medya ve halkla ilişkiler, reklâmcılık, çeşitli büro işleri vb. profesyonel mesleklerin önemi de artmaktadır. Bu meslekleri edinmenin formel eğitimle mümkün olması ise mesleğe giriş kriterlerini geleneksel olmaktan çıkarmaktadır.

Günümüzde çalışma/iş dünyasını bütünüyle kendi kültürü doğrultusunda inşa eden yeni kapitalizm, esnekliği, geçiciliği/uçuculuğu, iş hayatının karakteristiği haline getirmektedir. Esnek emek dünyası, ömür boyu iş garantisini ortadan kaldırmakta, sürekli iş değiştirmeyi, seyyar olmayı, fırsat kollamayı, yeni işler, görevler, mekânlar arasında mobil olmayı, uzun vadeli ilişkilere kapalılığı, işe/kuruma sadakatsizliği kazançlı çıkmanın neredeyse biricik koşulu olarak öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla yeni emek dünyası, aslında kişi için bir meslekte sabitlenmeyi riskli kılmakta, hatta yaptığı işi meslek olarak benimsemesini “psikolojik bir hastalık belirtisi” olarak kodlamaktadır Böylece meslek, ömür boyu bir proje olmaktan giderek çıkmakta, bireyin statüsünü, kimliğini, sosyal çevresini ve genel olarak yaşam tarzını tayin edici vasfını yitirmektedir.

Öte yandan, insan emeğinin yerini makinelerin almasıyla mesleklerin icra üslubu, temel faaliyet alanları, fonksiyonları, sosyal prestijleri vs. kökten değişmektedir. Bu süreçte çalışanlar için bir ürünün/hizmetin baştan sona imal edicisi olma, yaptığı işten gurur duyma, kendini mesleğiyle kimliklendirme imkânsızlaşmakta, çalışanlar ürettikleri ürüne/hizmete tümüyle yabancılaşmaktadır. Söz gelimi, kendi işlerini denetleme imkanları iyice azalan firincılar, doktorlar, mühendisler vs. işten kopmakta, mesleki heyecanı ve iş doyumunu kaybetmektedirler.

Teknolojik gelişmelerin aynı anda birden fazla işte çalışmayı mümkün kılması tanımlanmamış işleri arttırıcı, meslekler arası sınırları muğlâklaştırıcı ve meslekleri kazanç sunumlu iş/uğraş konumuna indirgeyici rol oynamaktadır. Özellikle internet; evden çalışma, tele çalışma, part-time çalışma, geçici çalışma, sözleşmeli çalışma gibi statülerin önünü açarak tek işe bağlanmayı zorunluluk olmaktan çıkarmaktadır. Böylece maddi kazanç amacıyla birden fazla işte çalışanların sayısında dikkat çekici artışlar yaşanmaktadır. Ancak, bu çalışma tarzı bireylerde çeşitli işler/uğraşlar arasında bölünmeye, bütünlük kaybına ve mesleki bilincin zayıflamasına yol açmaktadır. Bu da hiç kuşkusuz mesleği bütüncül ve tutarlı bir pratik olmaktan çıkarmaktadır. Maddi kazancın, bireyi meslekle ilişkilendiren temel bağ haline gelmesiyle de meslek toplumsal itibar kaybına uğramaktadır.

KAYNAKÇA

- Ansal, H. (1996). “Teknolojik Gelişmelerin İşgücü Niteliğine Etkileri”, *İnsan, Toplum, Bilim, 4. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri* (Der. K. Lordoğlu), İstanbul: Kavram Yayınları, 11-24.
- Aytaç, Ö. (2003). “Meslekler Sosyolojisi Açısından Polislik Mesleği”, *Polis ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 15-33.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*, (Çev: Ümit Öktem), İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*, (Çev: Yavuz Alogan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bozkurt, V. (2002). “Toplum ve İktisat”, *Sosyolojiye Giriş*, (Edit: İhsan Sezal) Ankara: Martı Yay., 243-292.
- Dunkerley, D. (1975). *Occupations and Society*, London: Routledge&Kegan Paul.
- Eke, B. (1987). “Bir Sosyal Sınıf Belirleyicisi Olarak Meslek Faktörü”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 14: 377-401.
- Funk, R. (2007). *Ben ve Biz: Postmodern İnsanın Psikanalizi*, (Çev: Çağlar Tanyeri), İstanbul: YKY.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*, (Çev: Hüseyin Özel vd.), Ankara: Ayraç Yayınları.
- Gorz, A. (2001). *Yaşadığımız Sefalet, Kurtuluş Çareleri* (Çev: Nilgün Tural), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hall, R. H. (1975). *Occupations and the Social Structure*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Hughes, E. C. (1996). “Meslekler”, *Meslekler ve Sosyoloji*, (Der. ve Çev: Z. Cırhınlıoğlu), Ankara: Gündoğan Yay., 25-41.
- Huntington, S. P. (2004). *Asker ve Devlet: Sivil-Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti*, (Çev: K. Uğur Kızılaslan), İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (2005). *Değişen Toplumsal Yapıda Karakter*, Ankara: Ütopya Yayınları.